

## JAARVERSLAG 2005

---

Mijnheer de minister

De Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie vervult haar wetenschappelijke opdracht onder de hoge bescherming van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten en de Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Belgique. Het wetenschappelijke doel van de Commissie is de studie van de onomastiek (toponymie en antroponymie) en de dialectologie, vooral in België en zowel op Germaans als op Romaans gebied. Daartoe geeft ze wetenschappelijke studies (Handelingen, Werken) over deze disciplines uit. De Commissie is eveneens een adviesorgaan; de overheid kan steeds een beroep doen op haar wetenschappelijke adviezen

### *Vergaderingen en lezingen*

De statutaire vergaderingen hebben plaatsgehad in de lokaliteiten van het Paleis der Academiën in Brussel, op 31 januari, 30 mei en 24 oktober 2005. Er werden zeven sectievergaderingen gehouden, een plenaire vergadering op 31 januari en een bestuursvergadering op 24 oktober.

Lezing gehouden op de plenaire vergadering :

KATHLEEN VAN DOREN : *De toponymische database van het NGI.*

Lezingen gehouden in de Vlaamse afdeling :

PAUL T.C. KEMPENEERS : *Het nut van oude historische teksten*

Paul T.C. Kempeneers treft tijdens zijn plaatsnaamkundige (en dialectologische) naspeuringen over Tienen en Oost-Brabant vaak documenten aan met een onmiskenbaar belang voor historisch en taalkundig onderzoek. Vooral wanneer deze bewaard worden op voor de doorsneevoorsorser moeilijk bereikbare plekken, bij voorbeeld in familiearchieven en in privébezit, is het aangewezen ze te publiceren. Zo publiceerde hij in *Museumstrip* (Vrienden Leuvense Musea, 31 (2004), nr. 4) een Tiens «kroniekje», geschreven door Gregorius Cluckers, over de jaren 1536 tot 1671, en een akte van lening van het dorp Kumtich uit 1690-1707, als contributie aan de Fransen om te vermijden dat het dorp zou worden verwoest. De familiehoofden sloten bij rentmeester Jacobus Persoons en zijn vrouw te Tienen een lening af die ze in 1707 nog niet hadden terugbetaald. De Soevereine Raad van Brussel besliste dat dit wel moest gebeuren. Het bewuste document is privébezit van dr. Hans Jacobs, cardioloog in Tienen.

In de *Arca Lovaniensis* (nr. 32, 2003, Leuven 2004) verscheen ook een bijdrage van Kempeneers, getiteld *Ellendighen Staet van den Dorpe van Goidsenhoven, affgebrandt anno 1568*. De brand van Goetsenhoven luidde het begin in van de 80-jarige oorlog. Ook dit document is thans privébezit van dr. Jacobs.

Kempeneers gaf al eerder oude historische teksten uit, o.a. *Dieuersche notabele dingen* in 1983. Het werd geschreven rond 1649 door Eemont Goossens, rentmeester van de stad Tienen. Ook startte hij in de werkgroep Oost-Brabant met een reeks teksten, in samenwerking met andere

historici. De reeks omvat 12 deeltjes met o.a. cijnsboeken uit het oosten van Brabant.

Als illustratie van de gebruikte methode bij de uitgave van ouder materiaal gaf Kempeneers een 3-tal voorbeelden: de tekst over de bouw van de Pastorie te Goetsenhoven in 1733, de geheimzinnige dood van een paard in Oorbeek in 1791, en het testament van Eemont Goossens de oude, opgesteld op 15 juni 1687. De aangeboden teksten bestaan uit 3 delen: 1) Een *technische fiche*, met de beschrijving van het document en de vindplaats. 2) De *tekst* zelf met oplossing van alle afkortingen, om de leesbaarheid te vergroten. 3) Een *voetnotenapparaat* met de verklaring van oude woorden, maar ook toponymische toelichtingen. 4) Een *klapper* op de namen om het geheel van de teksten te ontsluiten.

De publicatie van oude, historische teksten kan een nieuw licht werpen op de taalsituatie in de Zuidelijke Nederlanden, vooral in de 18de eeuw, de zogenaamde periode van verval. Oude teksten worden voor niet-ingewijde, maar geïnteresseerde vorsers beschikbaar gesteld. De gepubliceerde teksten moeten voldoende gedifferentieerd zijn. Vooral de historische non-fictie is interessant voor de taalstudie, zoals cijnsboeken, kronieken, processtukken (de ondervragingen als een levende afstraling van de gesproken taal), en verder inventarissen opgesteld bij een overlijden, testamenten, verkoopakten, statuten en ordonnantiën.

MAGDA DEVOS : *Het microtoponiem heibei en zijn appellatieve voorgeschiedenis*

In de microtoponymie van westelijk Vlaanderen en Holland vinden we de vormen *heibei* en *haaibaai*, die tot op vandaag onverklaard zijn gebleven. Voorbeelden zijn *heibei* voor een gehucht, voorheen een boerderij, op het

grondgebied van de gemeenten Maldegem en Adegem in Oost-Vlaanderen, *haaribaai* voor een herberg op de grens van Izenberge en Leisele in Veurne-Ambacht (West-Vlaanderen) en *haaiebaai* voor een perceel in het Noord-Hollandse Midwoud. Spreekster betoogt dat het hier wisselvormen betreft van één etymologisch woord, dat nog als soortnaam in het huidige AN voorkomt onder de gedaanten *heibei* en *haaribaai*, en verder ook geattesteerd wordt in de Vlaamse, de Hollandse en de noordoostelijke dialecten (waar ook nog wisselvormen als *hoiboi* en *huibui* gemeld worden). *Heibei* (en varianten) behoort tot de semantische sfeer van “rumoer, tumult” en vandaar ook “twist, ruzie”. Dat blijkt uit dialectlexicografische informatie over *heibei/haaribaai* en/of afleidingen ervan in het West-Vlaams, het Drents, het Gronings en het Hollands. De in het AN bewaarde betekenis “twistzieke vrouw” berust op secundaire betekenisverenging in het Hollands, veroorzaakt door associatie van het eindsegment *-ei* met de Hollandse representant *-ei* van het (Kustwestgermaanse) vrouwelijke achtervoegsel *-egi*, dat in het Vlaams *-ege*, *-igge*, *-egge*, *-inge* luidt (vgl. Hollands *klappei* met Vlaams *klapege*).

Voor de *heibei*-toponiemen concludeert spreekster dat die berusten op metonymische toepassing van een appellatief “twist, ruzie”-woord op topografische fenomenen. De motivering is dan dezelfde als bij namen met *kijf-*, *krakeel-* of *callange-*, nl. dat het benoemde (een hofstede, een herberg, een stuk land) het voorwerp was van betwisting of ruzie (b.v. onder erfgenamen).

Voor de verdere etymologie van *heibei/haaribaai* veronderstelt spreekster dat het woord zich tot substantief ontwikkelde vanuit een oorspronkelijker status als tussenwerpsel, meer bepaald als (reduplicerende) uitroep, die

met luider stemme werd geuit, en daardoor met het begrip “lawaai” geassocieerd raakte. Het eerste deel van die oude kreet laat zich verbinden met het nog altijd gangbare, aandachttrekkende *hei!*; voor het tweede deel kan gedacht worden aan de schakerende imperatief van het (thans niet meer gangbare) werkwoord *beiden* “wachten”, of aan een klanknabootsend woord dat overgeleverd is in de woordfamilie van *beieren* en *beiaard*, maar niet als afzonderlijke uitroep is geattesteerd. Een en ander wordt onderbouwd met gegevens uit de historische woordenboeken en met semantische parallellen van de ontwikkeling van tussenwerpsel (uitroep, kreet) tot soortnaam, b.v. Nederlands *heisa* (aanvankelijk een uitroep, samenkoppeling van de tussenwerpsels *hei* en *sa*).

Op grond van de geografische verspreiding van *heibei/haaibaai* – wél in de westelijke en de noordoostelijke, maar níét in de centrale en de zuidoostelijke dialecten – vermoedt spreekster dat het woord Kustgermaans is van oorsprong. Daarvoor pleit ook het voorkomen van een zusterform in enkele Noord-Engelse dialecten, t.w. *haybay*, waarvan het toepassingspectrum goeddeels overeenkomt met dat van West-Vlaams *haaibaai*.

Een tot artikel verwerkte versie van de lezing is onder-tussen verschenen in het Liber Amicorum aangeboden aan dr. W. Pijnenburg op 31 mei 2005 bij zijn afscheid van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie te Leiden: MAGDA DEVOS, *Heibei of haaibaai, 't is niets dan lawaai*. In: Arend Quak en Tanneke Schoonheim (red.): *Gehugdic sis samnungun thinro. Liber amicorum Willy Pijnenburg*. Groningen, Gopher Publishers, 2005, blz. 91-109.

PAUL T.C. KEMPENEERS : *Beeldrijke namen in het oosten van Vlaams-Brabant.*

In 1989 publiceerde Paul Kempeneers in *Naamkunde* (blz. 136-159) een artikel over enkele beeldrijke veldnamen in Tienen en omgeving. Hierin behandelde hij namen als *Kistkerkhof*, *Schotelbeemd*, *Kruisken*, *Spinland*, *Lang Bunder en Lang Dagmaal*, *Varkensstaart* en *Geitestaart*, het heel typische *Halskleed*, bestaande uit een stuk land in een ander stuk land, de *Boterpot*, de *Tabakspijp* in Hoegaarden, de *Kakwinkel*, enz. Voor een aantal van deze beeldrijke veldnamen, zie *Handelingen KCTD* 2004, 14-15.

Intussen beschreef Kempeneers de toponymie van andere gemeenten. Ook hierin vond hij enkele zeer treffende gevallen van naamgeving, die hij in de commissie behandelde. Ze getuigen van een grote creativiteit. Naar de betekenis vinden we onder meer : 1. namen die getuigen van volkse humor : *Onvrede* vs. *Paradijs*, *Winnekot*, *Venusberg*, *Hutspot*, *Pispot*; 2. namen die verwijzen naar de aard van de bodem, zowel naar goede als naar moerassige ondergrond : *Beiaard*, *Biekaar*, *Borgel* (met *-lo* 'moerassige bodem', niet 'bosje op hoge zandgrond'), *Gulden nagel*, *Kwakaard*, *Kweling*, *Mergelkuit*, *Nattenaars*, *Spek en Eieren*, *Kiekeneter*, *Papeter*; 3. namen genoemd naar vorm en ligging van de percelen : *Blaasbalg*, *Ganzenpoot*, *Krommen Elleboog*, *Kaaszille* (een zille gelegen tegen de *Kaasweg*), *Leugengete*; 4. vervormde namen : *Dorpsbron* (uit Keltisch *Orbe*), *Rondut* (Frans *redoute*), *Buitenstraatje* (oorspronkelijk *Putenstraatje*), *Berouw* (uit de persoonsnaam *Braes* of *Beraes*), *Trekgat* (uit *Richart*), *Hutseput* of *Dekensput* uit ouder *Udekensput*; (ook toponiemen ontstaan door verkeerde lezing, zoals *Kabouterberg* uit *Raboutsberg*; in scripties van studenten zijn zulke nieuwe namen legio); 5. namen die herinneren aan een vroege eigenaar :

*Baardemaker, Bellaard, Blankaard, Kangieter, Maneschijn, Schoenlapper, Vier Tafelen, Schat, Pipoot, Pijpaard.*

Belangrijke toponiemen gingen verloren door vertaling en hervertaling. *Vloedgracht* > *Coulant d'eau* > *Waterloop*. Laat Aquafin alle sloten weer *Vloedgracht* noemen.

Op 22 november had in het Paleis der Academiën in Brussel, onder auspiciën van de Vlaamse afdeling van de Commissie, de presentatie plaats van deel II (F-KA) van het *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (EWN)* onder hoofdredactie van Marlies Philippa, Frans Debrabandere en Arend Quak :

FRANS DEBRABANDERE, Welkomstwoord.

JOOP VAN DER HORST : *Etymologie, taalkunde en de samenleving.*

MARLIES PHILIPPA : Voorstelling van het woordenboek.

Het eerste exemplaar werd aangeboden aan em. prof. dr. N. Schamp, vast secretaris van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten (Brussel), en aan prof. dr. Piet van Sterkenburg, directeur van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie (Leiden).

In de Waalse afdeling werden drie lezingen gehouden.

#### *Bestuur*

Het *Bestuur van de Commissie* voor de periode 2004-2005 was als volgt samengesteld : Johan TAELEMAN, voorzitter; Mw. Marie-Guy BOUTIER, ondervoorzitter en voorzitter van de Waalse afdeling, Mw. Magda DEVOS, voorzitter van de Vlaamse afdeling; José CAJOT, secretaris van de Vlaamse afdeling; Jean GERMAIN, secretaris van de

Waalse afdeling; Frans DEBRABANDERE, secretaris-generaal.

### *Publicaties*

De *Handelingen LXXVII* (2005) telden 336 bladzijden. Ze werden geruild met een aantal tijdschriften en wetenschappelijke instellingen (zie lijst). De door aankoop of ruil verkregen werken werden gedeponneerd in onze bibliotheek, die ondergebracht is in de bibliotheek van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Schone Kunsten. Honderd exemplaren worden de wetenschappelijke centra van de Belgische universiteiten ter beschikking gesteld, ten behoeve van onderzoekers en studenten.

De Waalse afdeling publiceerde haar *Mémoire 24*, nl. *Toponymie de Spontin et de Durnal* door Jean GERMAIN en Louis GENETTE.

De Vlaamse afdeling publiceerde *Werk 25*, nl. *Toponymie van Budingen*, door Paul KEMPENEERS (X + 252 blzn.).

### *Advisering*

Inzake straatnaamgeving werd de Commissie in 2005 door talrijke Brusselse, Waalse en Duitstalige gemeenten geraadpleegd.

De Commissie heeft de *taalkundige aanpassing van de geografische namen van de stafkaarten* die door het Nationaal Geografisch Instituut, Abdij ter Kameren 13, 1000 Brussel uitgegeven worden, voortgezet. Voor de Vlaamse afdeling heeft het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie, Blijde-Inkomststraat 21, 3000 Leuven onder leiding van Willy VAN LANGENDONCK advies uitgebracht voor schrijfwijze en vorm van 129 toponiemen uit de vol-



gende deelgemeenten (kaartbladen nrs. 8/5, 8/6, 18/2, 18/5, 18/6, 18/7): Bocholt, Brecht, Bree, Grote-Brogel, Gruitrode, Kinrooi, Maaseik, Meeuwen, Neeroeteren, Oostmalle, Opitter, Peer, Rijkevorsel, Schilde, Schoten, Sint-Job-in-'t-Goor, Sint-Lenaarts, Westmalle, Wuustwezel, Zoersel.

In de Waalse afdeling werd het onderzoek gedaan door Jean GERMAIN, Jean-Marie PIERRET en Leo WINTGENS.

*Internationale contacten*

Op het 22ste Internationaal Congres voor Onomastiek in Pisa (29 augustus – 3 september 2005) was de Commissie vertegenwoordigd door Frans DEBRABANDERE, Jean GERMAIN en Willy VAN LANGENDONCK.

Het *Etymologisch Woordenboek van het Nederlands*, van de Kiliaanstichting Amsterdam en het Instituut voor Nederlandse Lexicologie in Leiden, staat onder auspiciën van de *Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*.

De leden Frans DEBRABANDERE en Johan TAELEDAN zijn resp. voorzitter en lid van de begeleidingscommissie van het *Oudnederlands Woordenboek* bij het *Instituut voor Nederlandse Lexicologie in Leiden*.

Met de meeste hoogachting

Brugge, 31 december 2005

*algemeen secretaris*

*voorzitter*

FRANS DEBRABANDERE

JOHAN TAELEDAN